

İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Perim Adası (1798-1914)

Perim Island Between England and Ottoman Empire
(1798-1914)

Durmuş AKALIN*

Öz

Perim Adası, Kızıldeniz'in girişinde son derece önemli bir adadır. Ada uzun süre Osmanlı Devleti'ne gevşek bir yapıyla bağlı kalmıştır. Ancak Avrupalı devletler Kızıldeniz'le bağlantı kurmak için adaya sürekli ilgilenmişlerdir. Ada üzerinde en etkili Avrupalı güç İngilizler olmuştur. Adaya çeşitli gerekçelerle yerleşen İngilizler Aden Körfezi, Kızıldeniz ve Mısır üzerinde etkin olmayı planlamışlardır. Osmanlı Devleti de bu girişimlere karşı XIX. yüzyıl boyunca adadaki varlığını İngiltere'ye karşı savunmak durumunda kalmıştır. İnsan yerleşimi için elverişsiz koşulları olmasına rağmen taşıdığı stratejik önemden dolayı ada bir rekabet sahası haline gelmiştir. Adada İngilizlerin varlığı Fransa gibi devletlerin Kızıldeniz girişinde faaliyet yürütmelerine de sebep olmuştur. Bu kapsamda Fransızlar Kızıldeniz girişindeki Şeyh Said adlı mevki ele geçirmek için uğraşmışlardır. Yemen'in güneyinde Aden'de İngilizlerin 1839'dan itibaren devam eden varlığı, Osmanlı Devleti için büyük bir sorunken Perim Adası'na yerleşmeleri de işleri daha karmaşık hale getirecektir. Bu çalışma ile XIX. yüzyıl içinde Kızıldeniz ve Hindistan arasındaki ticaretle son derece önemli bir noktada yer alan Perim üzerindeki siyasi rekabet incelenmek istenmiştir. Makalede ilk olarak Perim Adası'nın yüzyıl içinde önem kazanması ve ardından İngilizlerin gelişi üzerinde durulmuştur. Yine ilerleyen zaman içinde Osmanlı Devleti'nin atadığı kaymakamlar üzerinden adanın kontrol altında tutulmak istenmesi gösterilmek istenmiştir. Aynı zamanda adanın Osmanlı tarihi açısından taşıdığı önem, yüzyıl içinde devam eden siyasetle ortaya konmaya çalışılmıştır. Ada ile en fazla ilgili olan İngilizler ve buna karşı da Osmanlı Devleti'nin politikaları araştırmanın ana noktasını teşkil etmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, dakalin@pau.edu.tr

Anahtar Kelimeler: *Perim Adası, Osmanlı Devleti, İngiltere, Kızıldeniz ve Babü'l Mendeb*

Abstract

Perim Island, which is a strategic island in the entrance of the Red Sea, had belonged to the Ottoman Empire with a simple connection for a long time. However European States continuously interested in this island to connect with the Red Sea. England was the most influential power on the island among European States. England, which settled to the island with various justification, planned to be active on the Gulf of Aden, Red Sea and Egypt. Contrary this target, Ottoman Empire had to protect his influence against the England on this area throughout the XIX. century. Because of the strategic importance, this island had become a competition area. Moreover, this island had unfavorable conditions for human settlement. The presence of British on the island had been caused to conduct activities of states such as France. In this context, French had struggled to capture Sheikh Sait's position at the entrance of the Red Sea. In Aden, Yemen's south, the settlements on the island of Perim would made things more complicated while the continued existence of British since 1839 was a major problem for Ottoman Empire. With this study, in trade between the Red Sea and Egypt, the political competition on the island, situated at an extremely important, had attempted to be examined in the XIX. century. Firstly, the article focused on the importance of the Perim Island in the century and then the arrival of the British. Later in time, the article aimed to show that the Island of Perim was under control from the governors appointed by Ottoman Empire. At the same time, the importance of island from the point of the history of Ottoman presented by politics within century. The most relevant British with the island and Ottoman State's policies against it constituted the main point of the study.

Keywords: *Perim Island, Ottoman Empire, England, The Red Sea and Babu'l Mendeb*

Giriş

Perim, Kızıldeniz'in girişinde Arapların Mayyun ismiyle bildiği adadır. Adanın arazisi volkanik kütlelerden müteşekkildir. Ada en geniş kısmında sert, siyahımsı bir lav örtüsü altında bulunan volkanik bir tabaka ile kaplıdır. En yüksekği aşağı yukarı 75 metre olan bazı tepeler kıyı istikametinde yavaş yavaş alçalır. Adada pek az ekilebilir toprak vardır ve bilhassa tatlı su hiç yoktur.¹ Ada günümüzde Yemen sınırları içerisinde yer alır. Babü'l Mendeb olarak bilinen Kızıldeniz'in girişi son derece stratejik bir nokta olduğu için girişte yer alan Perim Adası, tarih boyunca önemli görülmüştür. Ada bazı tarihçilere göre Arap dünyasının uç noktasında yer alır. Richard H. Pfaff, Arap dünyasını Zağros Dağları'nın batısından Atlantik Okyanusu kıyılarına,

¹ A. Grohman, "Perim", *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, M.E.B., Eskişehir, 1997, s. 551-552.

Halep ovalarından Perim Adası'na kadar uzanan bir alan olarak kabul etmektedir.²

Perim Adası, Şeyh Said ve Cibuti, Babü'l Mendeb Boğazı'ndan geçecekler için birer uğrak ve sığınak durumundadırlar. Perim'de gemilerin sığınması için eskiden beri elverişli bir liman olduğu kaynaklarda geçmektedir.³ Bu yüzden tarih boyunca bu bölgelerde hem yerel güçlerin hem de bölge dışı aktörlerin bir rekabeti yaşanmıştır. Yerel güçlerin rekabetlerinden ziyade bölgeye dışarıdan gelen güçlerin, bölgenin genel tarihini etkilediği görülür. Bu noktada Ümit Burnu'nun keşfiyle, Afrika'yı dolaşan ve Hint Okyanusu'nda üstünlüğü ellerine geçiren Portekizliler dikkat çekmektedir.

Perim Adası'yla ilgilenen Avrupalı güçlerin ilki Portekiz'dir. Portekizliler Perim Adası'nı Meho olarak bilirlerdi. Portekiz denizci Albuquerque, bu adaya 1513'te Veracruz adını verdi. Ada bir ara korsanlar tarafından kullanılsa da elverişsiz koşulları nedeniyle onlar da bir süre sonra Madagaskar kıyılarında Saint Marie'ye gittiler.⁴ Portekizliler Kızıldeniz'e geldiklerinde Babü'l Mendeb Boğazı'nı bloke etmek istemişlerdi. Eğer bu gerçekleşirse ardından Aden, Perim, Moha, Kamaran ve Cidde'ye saldırmak istiyorlardı.⁵ Avrupalı güçlerin Ümit Burnu'nu geçerek güney denizlerinde görünmeleri, Müslümanlar için yeni ve bir nevi beklenmeyen bir tehlikeydi. 20 Mayıs 1498 tarihinde Vasco de Gama'nın gemileri Kalküta'da demir attılar. Böylece Portekiz, Arap dünyasının Hindistan ile yaptığı ticaretin merkezine büyük bir darbe indirmiş oldu. Zira ticari yolların ilki buradan Aden, Cidde, Süveyş ve Kahire'ye yönelirken, ikincisi de Hürmüz ve daha sonra Basra üzerinden Halep veya Trabzon'a gidiyordu. Bu gelişmeler Afrika'nın doğu kıyısındaki Arap ticaret merkezlerini de zor durumda bırakmıştır.⁶

Osmanlı Devleti Yemen'i ele geçirmeden önce 1515-1516 tarihleri arasında bölgede Avrupalı deniz güçleri üstünlüğü ellerinde tutuyorlardı. Hem Yemen'in geneli hem de özeldir Aden, Kamaran Adası gibi noktalar tehdit altında bulunuyordu.⁷ Bölgeyi ele geçirmek ve Avrupalı güçlere karşı

² Richard H. Pfaff, "The Function of Arab Nationalism", *Comparative Politics*, Vol. 2, No., 2, Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, 1970, s. 147.

³ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyancıları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 58.

⁴ A. Grohman, "Perim", s. 552.

⁵ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyancıları*, s. 43.

⁶ Nikolay Ivanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, TTK Basımevi, Ankara, 2013, s. 3; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 9.

⁷ Sadettin Baştürk, *Tarih-i Yemen ve San'a*, C. I-II, Tashan Kitap Yayınları, Ankara, 2013, s. 13-14.

koyamak için bir miktar Mısır askeri, Osmanlılar Mısır'ı almadan önce Yemen'e gönderildi. Giden Mısır askerleri Yemen'deki karışıklığı sona erdirip iktidarı ellerine aldıklarında ise ülkeleri Osmanlı'nın eline geçmişti. Bu askerler de bir süre sonra (Temmuz 1517) Osmanlılarla mücadeleden vazgeçerek onlara bağlılıklarını bildirdiler. I. Selim de kısa süre sonra Barsbay'ın varisi İskender'i Yemen valiliğine atadı ve Memlûkleri kendi korumasına aldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası'nın güneyinde siyasi ve askeri varlığı başlamış oldu.⁸ Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile birlikte gerek Kızıldeniz gerekse Basra Körfezi üzerinden ve bu denizlere hâkim kara parçalarından geçen ticaret yolları da denetim altına alındı.⁹

Osmanlı Devleti, daha XVI. yüzyıl başında Kızıldeniz ve çevresindeki faaliyetler çerçevesinde Yemen ve Kızıldeniz girişine ilgi duymuş ve bilhassa Portekiz gibi ülkelerin Babü'l Mendeb boğazından girerek başta Mekke ve Medine gibi kutsal topraklara zarar vermelerine engel olmuştu.¹⁰ Ancak yaklaşık bir yüzyıl sonra bir başka Avrupalı güç olarak İngilizler kendini göstermeye başladı. İngilizler ilk olarak 1600'de üyelerinin çoğunluğunu Levant Company tüccarlarının teşkil ettiği East India Company'yi kurdular.¹¹ Hemen ardından 1601 yılında Thames nehrinden ayrılan Kaptan James Lancaster komutasındaki dört gemilik East India Company filosu iki yıl sonra büyük çoğunluğu karabiber olan mallarla geri döndü. Uzakdoğu'ya ikinci serüven 1604 yılında gerçekleştirildi. Üçüncü filonun 1607'de doğrudan Kızıldeniz'e yönlendirilmesinin nedeniyse, Hollandalıların baharat kaynakları üzerindeki etkilerini azaltmaktı. Bu kapsamda Alexander Sharpie kaptanlığındaki ilk İngiliz gemisi *Ascension*, 1609 yılında Aden önünde görüldü. 1610 ve 1612 yıllarında başka kaptanların yönetiminde diğer gemiler onu izledi.¹²

Tarih boyunca bölgeye birçok güç hâkim olsa da XIX. yüzyıla gelene kadar Kızıldeniz'de hâkim güç Osmanlılar oldu. Osmanlıların izlediği politika nedeniyle bir süre sonra Avrupalı güçler, Kızıldeniz'e girme ve bölge ticaretini ele geçirme heveslerinden vazgeçtiler. Bu yüzden bölgede devam eden ticaret, yerel güçlerin kontrolü altına geçti. Bu doğrultuda XVII. yüzyıl başında Aden çevresine Hindistan ve Umman'a ait gemiler her sene

⁸ Nikolay Ivanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi*, s. 104.

⁹ Salih Özbaran, *Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 101.

¹⁰ Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, TTK Basımevi, Ankara, 2013, s. 142.

¹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara, 2013, s. 4.

¹² Salih Özbaran, *Osmanlı ve Portekiz*, s. 112.

gelip gidiyordu. Ancak bunların çoğunluğu Hint gemileriydi. İran ve Arap tüccarlara ait gemiler de aynı dönemde Moha'da görülüyordu.¹³

Avrupalı güçler bir süre sonra Hindistan'da etkilerini arttırmaya başladı. XVII. yüzyıl başında Aden Körfezi ve Kızıldeniz etrafında görülen az sayıdaki yabancı gemiler ise genellikle Hollandalılara aitti. Bu gemilerin bölgede en çok uğradıkları yerler arasında Moha yer alıyordu.¹⁴ Moha bu dönemde önemli bir ticari merkez olarak dikkat çekiyordu. Hollandalılardan sonra bölgede en etkin olan güçlerden biri de Fransızlardı. Osmanlı Devleti uzun süre hâkim olduğu Kızıldeniz'de Fransızlara kolaylıklar sağladı. İngilizler ise ancak korsan olarak faaliyette bulunabiliyorlardı. Osmanlı Devleti sağladığı kolaylıklara rağmen XVIII. yüzyıl boyunca Avrupalıların Moha'nın ötesine geçmelerine izin vermedi. Sadece Mekke Şerifi onların pratikte Cidde'ye kadar ulaşmalarına imkân tanıyordu. Kızıldeniz yüksek ticaretine rağmen çok büyük ölçüde fırsatlar sağlamıyordu. Bölgede güçlü yerel yöneticiler veya valiler olmadığı zamanlarda dış ticaret Osmanlı Devleti üzerinden ve onun eliyle yürüyordu.¹⁵

İngiltere XIX. yüzyıl öncesinde her geçen gün Hint okyanusundaki gücünü arttırdı. Hatta etki alanını Aden Körfezi'ne ve ötesinde Kızıldeniz içlerine yaymak için yoğun bir gayret gösterdi. Fransa'nın Napolyon öncülüğünde yürüttüğü Mısır askeri harekâtı, İngiltere'nin nüfuzunu genişletmesi için önemli bir fırsat yarattı. Fransızlara karşı oluşan olumsuz havadan istifade eden İngilizler bunu iyi değerlendirdiler. İngilizlerin Hindistan ve Aden Körfezi etrafındaki en önemli unsuru da East India Company idi.

Fransa'nın Mısır operasyonu sırasında East India Company'nin ticari gelirleri oldukça düşüktü. İngilizler mevcut gelirlerini yünlülerden elde ediyordu. Ancak Türklerin ve Arapların tercihleri genelde Fransız yünlülerinden yanaydı. Şirket İran pazarında giriştiği hamlelerde ise pek başarılı olamamıştı.¹⁶ Böyle olunca da ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek gelirlerini arttırmak ve ticaret sahasını genişletmek peşindeydi.

¹³ C.G. Brouwer, "Non-Western Shipping Movements in the Red Sea and Gulf of Aden during the 2nd and 3rd Decades of the 17th Century, According to the Records of the Dutch East India Company (Part 1)", *Die Welt des Islams*, New Series, Bd. 31, Nr. 2, Brill, 1991, s. 106-107.

¹⁴ C.G.Brouwer, "Non-Western Shipping Movements in the Red Sea", s. 113.

¹⁵ Edward Ingram, "From Trade to Empire in the Near East: I: The End of the Spectre of the Overland Trade 1775-1801", *Middle Eastern Studies*, Vol. 14, No. 1, Taylor&Francis, 1978, s. 3-4.

¹⁶ Edward Ingram, "Overland Trade 1775-1801", s. 16.

XIX. yüzyıl başında İngiltere'nin Arap topraklarındaki ana kaygısı, Doğu'daki ticari bağlantılarının korunması üzerineydi. Yüzyıl boyunca İngilizlerin kaygısı ticaret merkezli olmaya devam etti. Süveyş Kanalı'nın yapımı ile birlikte bu kaygılar onu Port Said'den Perim'e kadar dikkatli olmaya itti. Türklerin imparatorluğu devam ettikçe bu konularda müdahale etmeye gerek yoktu, çünkü onlar İngilizler yerine bu bağlantıları koruyordu.¹⁷ Ne var ki XIX. yüzyıl içinde Osmanlı Devleti Avrupa'dan bakıldığında tek başına ayakta kalabilecek durumda görünmüyordu. Bu yüzden İngilizler bir süre sonra Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma yerine onun stratejik bölgelerine yerleşme politikası izlemeye başladılar.

1. Perim Adası'na İngiliz İlgisi ve Napolyon Bonapart

XIX. yüzyıla kadar İngilizlerin Kızıldeniz'le fazla ilgilenememelerinin nedeni gayet açıktı. Çünkü Osmanlılar, XVIII. yüzyıl boyunca İngilizlere Kızıldeniz'de Cidde'nin kuzeyine çıkmada engel olmuşlardı. Osmanlılar, Mısır Paşalarının Süveyş üzerinden geçecek ticaret yollarını keşif için İngilizlere verdikleri izinleri ısrarla reddettiler. Bunun yanı sıra Osmanlıları asıl endişelendiren şey, bu ticaretin Mısır'daki paşaları zenginleştirmesi ve onları bağımsızlığa götürmesi kaygısıydı. Osmanlıların bu tavrını Mekke Şerifi gibi diğer yerel aktörler de destekledi. Bu sırada East India Company'nin memurları, Kızıldeniz'de iklimin ve rüzgârların gemi trafiğine elverişli olmadığı kaygısını taşıyorlardı.¹⁸

İngiltere uzun süre Perim'le sadece ticari kaygılarla ilgilendi. Ancak Perim'in Aden'le kıyaslandığında kıymetli bir yer olmadığı ortaya çıkınca da bundan vazgeçilecekti.¹⁹ Perim Adası İngilizler tarafından ilk incelemelerde çorak topraklar olarak değerlendirildi. Moha ve Cidde ise İngilizlerin ilgilendikleri ancak faydalı görmedikleri yerlerdi.²⁰ Bölgede olan başka gelişmeler de ticari kaygılarla takip edildi. Örneğin Vehhabi isyanı başladığında bunun Aden ve Perim üzerinden yapılan ticaret trafiğini etkileme ihtimali belirdi. Bu yüzden Vehhabi olayı İngilizler tarafından yakından takip edildi.²¹ Vehhabiliğin hem dini hem siyasi yayılımının, Arap Yarımadası ile çevresindeki bölgeler arasındaki mevcut ticari ilişkilerin değişmesine sebep olduğu anlaşılınca²² bu durum İngilizleri bir dönem endişelendirdi.

¹⁷ John Baldry, "Anglo-Italian Rivalry in Yemen and Asir 1900-1934", *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 17 Issue ¼, Brill, 1977, s. 157.

¹⁸ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 4.

¹⁹ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 4.

²⁰ Albert LaFleur, "British Routes to India by Halford Lancaster Hoskins", *Economic Geography*, Vol. 5, No. 1, Clark University, 1929, s. 107.

²¹ D.G. Hogarth, "Wahabism and British Interests", *Journal of the British Institute of International Affairs*, Vol. 4, No. 2, Wiley, 1925, s. 74.

²² Selda Güner, *Vehhabi-Suudiler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

İngiltere, Napolyon Savaşları boyunca kendi çıkarları doğrultusunda hareket etti. Yakınoğu' da yararlanabileceği her unsurla işbirliğini sürdürdü ve onları Fransa'ya karşı olmaları için ikna etmeye çalıştı. Bu doğrultuda İran Şahı, Umman İmamı, Mekke Şerifi ve Bağdat Paşa'sı ile sürekli diyalog halindeydi.²³ İkinci Koalisyon zamanında Fransa düşmanı. Yakınoğu'daki Fransız nüfuzu ve tehdidi Hindistan'a yayılmaya başlayınca İngilizler tedirgin oldu.²⁴ Kızıldeniz girişinde yer alan Perim Adası, bu tedirginlikle İngiltere'nin Yakınoğu' da ilk dikkatini çeken yer olacaktı.²⁵

Fransız tehlikesi her geçen gün büyüyünce İngilizler, Fransa gibi diğer ülkelerin Umman Bölgesi'nde nüfuz sahibi olmalarını engellemek için Maskat İmamı ile Ekim 1798'de bir işbirliğine girdiler. Ardından Amiral Blankett'i bölgeye göndererek, Kızıldeniz'de önce Perim ve daha sonra Aden'de Fransızların olası yayılmalarına karşı durmak için bir önlem alma ihtiyacını hissettiler.²⁶ Fransız tehdidi, İngilizlerin Hindistan ve Aden Körfezi'nde elde ettikleri kazanımları baltalayabilecek en önemli sorundu. Bu yüzden Fransa ve Fransa'nın doğu politikaları yakından takip edilecekti. Üstelik dikkat edilmesi gereken Napolyon gibi önemli bir isim de ön plana çıkmaya başlamıştı.

Napolyon, İtalya harplerine son veren Campo Formio Antlaşması'nı imzaladıktan sonra (1797) Paris'e döndüğü vakit, kendisi gibi Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini isteyen Dışişleri Bakanı Talleyrand ile anlaştı. İki devlet adamı Direktuvara²⁷ düşüncelerini kabul ettirdiler ve sözde, adasında kendisine bir şey yapamadıkları İngiltere'yi sömürgelerinde yenmek için Mısır seferini hazırlamaya koyuldular. Gerçekte seferin amacı, Fransa'ya Akdeniz'de önemli bir müstemele kazandırmaktı.²⁸ Napolyon, İngiltere'yi vurmak için şu iki yolu gösteriyordu: Ya Almanya'da süratli bir harekâta girişerek İngiltere kralına ait Hanovre Elektora'sına tabi Hamburg ve Bremen limanları zapt edilecekti ki bu takdirde Prusya'nın muvafakatini almalıydı veya İngiltere'yi Hindistan'da vurmalıydı. Yakınoğu'ya bir çıkarma yapmak suretiyle, onun Hint ticaretini baltalamalıydı. Kendisinin en çok istediği de bu sonuncusu idi.²⁹ 7 Ekim 1798'de Napolyon, Direktuvar

²³ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 9.

²⁴ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 4.

²⁵ Edward Ingram, "A Preview of the Great Game in Asia: I: The British Occupation of Perim and Aden in 1799", *Middle Eastern Studies*, Vol. 9, No. 1, Taylor&Francis, 1973, s. 3.

²⁶ Fred H. Lawson, "International Regimes and Commercial Hegemony: Control of the Arabian Littoral 1800-1905", *International History Review*, Vol. 5, No. 1, Taylor&Francis, 1983, s. 84.

²⁷ Fransız devriminden sonra yönetim şeklidir. Yaşlılar Meclisi ve 500'ler olmak üzere iki kısımdan oluşur.

²⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 27.

²⁹ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 176.

hükümetine yazdığı bir mektupta durumu şöyle tarif ediyordu: “Mısır’a hâkim olan Avrupa kuvveti Hindistan’a da hâkim olur”³⁰

Napolyon, büyük bir ordu ile 19 Mayıs 1798’de Fransa’dan Akdeniz’e doğru harekete geçti. Yolda Malta’yı aldı ve 2 Temmuz 1798’de İskenderiye’ye vardı.³¹ Fransızların Mısır’a çıkarma yaptıkları anda Osmanlı Devleti ise Vidin’de başkaldıran Pazvantoğlu ile uğraşmakta idi. Bu isyan, devletin bir kısım kuvvet ve servetini çekmesine rağmen bastırılmıyordu. Hükümeti uğraştıran olay yalnız bu değildi. İmparatorluğun güneyinde Hicaz’da Vehhabilik diye dini bir isyan Osmanlı Devleti’nin temeli olan din birliğini kemirmeye başlamıştı. Hükümet bu isyanın da üstesinden gelemiyordu.³² Bu yüzden İngiltere bölgedeki çıkarlarını savunmak için bir dizi tedbir almaya kendini mecbur hissetti.

2 Temmuz 1798’de Fransız donanması Mısır’da görünmüştü. Ancak İngilizler açısından onları rahatsız eden daha önemli sorun ise 7 Aralık 1798’de General Bon’un Mısır’ın Kızıldeniz’deki iki önemli limanından biri olan Süveys’i almasıydı. Burada yapılan hazırlıklar Suriye içindeki operasyonlar içindi. Ancak İngilizler bu hazırlıkların Kızıldeniz ve Hint Okyanusu’na olduğundan şüphelendiler. Hindistan hükümeti de bu kapsamda Fransızları engellemek için Perim Adası’nı ele geçirmeye kesin olarak karar verdi. 1798’in sonlarına doğru küçük bir İngiliz birliği Albay Murray komutasında Perim’i ele geçirdi. Küçük bir deniz gücü de Amiral Blankett komutasında Kızıldeniz’in kuzeyinde faaliyetler yürüttü. Blankett, Cidde’yi ziyaret etti. Şerif ile Hicaz ve Mısır arasındaki tüm iletişimin kesilmesine dair bir anlaşmaya vardı. Bir süre sonra Fransızların ele geçirdiği Süveys’i bombardıman etti. Blankett, Haziran 1799’da Kızıldeniz’in kuzeyindeki faaliyetlerine son verdi. Ancak Kızıldeniz’in güneyinde Perim ve Aden’de otorite bir süre daha İngilizlerin elinde kaldı.³³

Her ne kadar Perim’in ele geçirilmesi Fransız tehdidine karşı hızlıca alınmış bir tedbir gibi görünse de bu hemen gerçekleşmedi. Operasyon konusunda hem Londra’da hem de Bombay’da epey mesai harcandı. Aslında mesele Perim’in alınıp alınmamasından ziyade Fransız tehdidinin nasıl ortadan kaldırılacağı ve İngiliz askeri güçlerinden ne şekilde yararlanılacağı üzerineydi. Bu konuda birbirini takip eden bir sürü görüşme ve fikir ayrılıkları kendini gösterdi.

³⁰ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı*, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 23.

³¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 27; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali*, s. 188.

³² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 29.

³³ M. Abir, “Relations between the Government of India and the Sharif of Mecca during the French Invasion of Egypt, 1798-1801”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. ½, Cambridge University Press, 1965, s. 35-36.

İngiltere'nin Yakındoğu politikasının yüzyılın başında netleşmemesinde bir diğer faktör de Perim ya da Aden'den hangisinin işgal edileceği konusunda İngiliz hükümeti ve Hindistan hükümetinin anlaşamamasıydı. İngiliz Dışişleri Perim'in önemli olduğu fikrindeydi. Ancak Hindistan hükümeti önemli görmekle birlikte aynı hassasiyeti paylaşmıyordu. Hindistan hükümeti Perim'i önemsiz görüyordu. Ancak İngiliz hükümeti, Perim'in ele geçirilmesi ile Mısır'daki Fransız yayılmasının önüne geçecek önemli bir noktanın alınacağı fikrindeydi. Ne var ki Board of Control'un³⁴ başkanı ve Savaş Bakanı olan Henry Dundas, Perim'i Mısır'a saldırmak için önemli bir nokta olarak görüyordu.³⁵

İngiliz Dışişleri sekreteri olan Lord Granville'e göre İngiltere bir Avrupa devletiydi ve İngiltere'nin güvenliği Avrupa'daki dengeleri gözetmeliydi. Ancak Dundas ise İngiltere'nin bir deniz devleti ve imparatorluk olduğu fikrindeydi. Bu yüzden onun önceliği denizlerde üstün olmaktı ve İngiliz bölgelerine gelebilecek tehditleri engellemektir. Ancak Fransızların Mısır üzerindeki askeri faaliyetleri ortaya çıkınca Dundas, Perim üzerine dikkatleri çekti. Böylece Kasım 1798'de Perim'e bir birlik yerleştirilmesine karar verdi. Bu hadiseler olurken Dundas, Osmanlı Devleti'ni Fransızlara karşı savaşması için teşvik edecekti. Eğer bu tutmazsa Rusların saldırma ihtimallerini gündeme getirecekti. Granville ise Fransızların Hindistan'a saldıracağı fikrinde değildi. Bu yüzden İstanbul ve Rusya'daki girişimleri reddetti. Bir süre sonra Dundas, East India Company'yi ikna etti. Şirket bir temsilcisini Bağdat'taki paşayı Fransızlara saldırmak için ikna etmeye çalışırken; bir taraftan da diğer bir temsilcinin Çar'ı ikna etmesi için gönderilmesini planlıyordu.³⁶

Dundas, Mısır'daki Fransızları durdurmak için üç alternatif düşünüyordu. Bunlardan biri Türklerin Fransızlara saldırmasıydı. Diğerleri Hindistan'dan kuvvetli bir ordunun Mısır'daki Fransızların karşısına çıkarılmasıydı. Sonuncusu da her iki taraftan Fransızlara saldırarak kuvvetlerini bölmektir. Ancak bunlardan hiçbiri gerçekleşmedi. Ne var ki Perim Adası Fransızlara saldırmak ve Hindistan'ı korumak için öne çıkmaya başlayınca Sir Thomas Maitland'ın adaya yerleşmesi gündeme geldi. Dundas bu fikrin savunucusuydu. Hindistan'dan 5.000 kişilik bir birlikle bu iş yapılacaktı. Ancak onun beklentisi 10.000 ile 20.000 arası bir birlikti. 5.000 askerin ancak öncü rol oynayabileceğini düşünüyordu. Ne var ki Maitland Perim'e

³⁴ India Board olarak da bilinir. XVIII. Yüzyıl ve XIX. yüzyıl ortalarına kadar faaliyette bulunmuştur. İngiltere'nin büyük bir önem attığı Hindistan ile ilgili işlerin yürütüldüğü meclistir.

³⁵ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 5.

³⁶ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 5.

gitmedi. Bu arada Perim ve Kızıldeniz’de yürütülecek askeri faaliyetlerin Hindistan hükümeti; Akdeniz’de yürütülecek faaliyetlerin masrafinin İngiltere hükümeti tarafından karşılanması kararlaştırılmıştı. Granville ise Mısır’a asker gönderilmesine karşıydı. Böyle olursa Türkler buna tepki gösterebilirdi ve ilişkiler olumsuz etkilenirdi.³⁷

Hindistan hükümeti, Nisan 1799’da Perim’in ele geçirilmesi için faaliyete geçti. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi Martın 10’unda Dundas’dan gelen ve Vali Jonathan Duncan’a iletilen şartların elverişli olduğu ve tereddüt edilmeyip herhangi bir gecikme olmadan işin yapılmasına dair yazıydı. İkincisi ise İngiltere’nin Kızıldeniz hakkında Hindistan hükümetinden daha fazla bilgiye sahip olmasıydı. Bu atmosfer içinde Jonathan Duncan, 14 Martta 84’üncü alaydan Yarbay Murray’ı görevlendirdi. Murray’ın emrine 1.000 asker, Perim Limanı’nı savunmak için 2 tane 20 inçlik top, Kızıldeniz girişini savunmak için 12 tane 32 librelik batarya verildi. Nisan başında *H.M.S Fox*, *Princess Charlotte* zırhlıları ile ateşli silahları olan *Strombolo* gemisi, 2 gambot ve 4 nakliye gemisi Bombay’dan hareket etti. Bir ay sonra da Perim Adası’na ayakbastılar.³⁸ 3 Mayıs 1799’da Bombay’dan yola çıkan birlikler Kızıldeniz girişindeki Perim Adası’nı tamamen ele geçirdi.³⁹ Adanın ele geçirilmesi oldukça kolay oldu. Ancak işgalden sonra ortaya çıkan gelişmeler, İngilizleri fazlasıyla rahatsız edecekti.

Murray, adayı ele geçirdikten sonra adanın şartlarının iyi olmadığını dile getirdi. Hindistan hükümeti hesaplamalarında yanılmıştı. Bir ay içinde adanın tahliye edilmesi gündeme geldi. Ada özellikle böceklerin yaşadığı bir yerdi ve adada kuş bile görülüyordu. Su içilebilecek bir kaynak olmadığı gibi temin edilebilecek veya yetiştirilebilecek bir bitki örtüsü dahi bulunmuyordu. Adada en önemli ihtiyaç suydü, ne var ki o da yoktu. Ada bu yönüyle verimli sayılmazdı.⁴⁰ Adanın elverişsiz koşulları kadar İngilizlerin XIX. yüzyılın başında bölgeye olan ilgileri de tam olarak şekillenmediğinden tahliye konusu, hızlı bir şekilde gündeme geldi.

Fransızların Mısır’daki varlığı İngilizler için rahatsızlık yarattığından bir ara Murray’ın Süveyş ve Kuseyir’e gelip buralarda Fransızlara karşı önleyici askeri operasyonlar yapması gündeme geldi. Ancak bu düşünce gerekli görülmeyerek uygulanmadı. Zaten Murray, elverişsiz koşullarından dolayı Perim’i kısa sürede terk edecekti. Hindistan hükümeti bu arada Perim yerine Aden’in alınması üzerine tartışmalar yapıyordu. Bu tartışmalar 1799-1800

³⁷ Edward Ingram, “Perim and Aden in 1799”, s. 6-7.

³⁸ Edward Ingram, “Perim and Aden in 1799”, s. 8-9.

³⁹ J.B. Kelly, “Britain’s Imperial Role in the Red Sea Area”, *Victorian Studies*, Vol. 6, No. 4, Indiana University Press, 1963, s. 361.

⁴⁰ Edward Ingram, “Perim and Aden in 1799”, s. 9.

arasında devam etti. Aden, Perim'e göre daha elverişli bir yerdi. Murray'ın düşüncesine göre Aden'in İngilizler tarafından alınması gerekiyordu.⁴¹ Olaylar da bir süre sonra Murray'ın öngördüğü şekilde gelişti. Mayıs 1799'da Perim'i ele geçiren Albay Murray, aynı zamanda Kızıldeniz'e politik komiser olarak atanmıştı. Perim'deki garnizon oldukça kötü koşullardaydı ve Lahej Sultanı'nın İngilizleri davet etmesi⁴² üzerine Aden'e nakil edilecekti.⁴³

Mısır'ı ele geçiren Fransızlara karşı alınan tek önlem Perim'in alınması ve Murray'ın adaya gönderilmesi değildi. Bunun yanında Kızıldeniz'de yürütülecek faaliyetler için de hazırlıklara girişildi. Yapılan hazırlıkların ana noktası ise Fransızların Kızıldeniz sahillerine yerleşmesini önlemek ve oluşabilecek bir tehdidi en başında bertaraf etmek üzerinedir. Bu kapsamda öne çıkan diğer bir isim de Murray'dan sonra Amiral Blankett'ti. Amiral Blankett, Dundas tarafından Kızıldeniz'in İngiltere için kapatılması vazifesiyle görevlendirilmişti.⁴⁴ Zaten Hindistan hükümetinin Mısır'da Fransızlar kaldıkça yaptığı en önemli politika Cidde, Kuseyir ve Süveyş arasındaki tüm ticareti kesmektir.⁴⁵ Ne var ki Amiral Blankett ve Murray arasında ihtilaf vardı. Bu ihtilaf Perim'in ve Aden'in değeri konusunda farklı bakış açılarını ortaya çıkarıyordu. Ancak Perim'e yapılan askeri operasyon Blankett'in emriyle Murray'a yaptırılmıştı. Blankett böylece Murray'ın Kuseyir'e saldırmasını da önlemek niyetindeydi. Ne var ki Sir Home Popham gibi isimler de Murray'la aynı fikirdeydi. Kuseyir ele geçirilirse bu durum Fransa için yeterince sıkıntıya sebebiyet verirdi. Bu sırada Blankett ise, Süveyş taraflarında operasyonlar yapıyordu. Bir yıl sonra her ikisi de birbirinden bağımsız hareket etmeye başladı.⁴⁶

⁴¹ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 11.

⁴² İngiltere, Napolyon Savaşları boyunca Aden'le ilk defa ilgilenmeye başladı. 1799'da Fransızların bölgeye yerleşmesini önlemek için Perim Adası'nı ele geçirildi. Ancak ada askerlerin kalması için elverişli olmadığından Lahej Sultanı onları Aden'e davet etti. Bu sırada Sultan Ahmed bin Abdülkerim, İngiltere'ye Aden'de bir istasyon kurmaları karşılığında bir ittifak teklifinde bulundu. Fakat teklifi reddedildi. Ancak 1802'de Sultan ve Amiral Sir Home Popham arasında bir anlaşmaya varıldı. Böylece İngiltere'nin Kızıldeniz'in Arap sahillerinde ticari ve politik çıkarları inşa edilmeye başlandı. (Robert R. Robbins, "The Legal Status of Aden Colony and the Aden Protectorate", *The American Journal of International Law*, Vol. 33, No. 4, American Society of International Law, 1939, s. 701.)

⁴³ John Baldry, "The Yamani Island of Kamaran during the Napoleonic Wars", *Middle Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3, Taylor&Francis, 1980, s. 250.

⁴⁴ Edward Ingram, "A Preview of the Great Game", s. 25.

⁴⁵ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 12.

⁴⁶ Edward Ingram, "A Preview of the Great Game", s. 26.

Blankett, Dundas tarafından Hindistan'ı korumak için gönderilmişti. Vazifesi hem Perim'i ele geçirmek hem de Afganistan ile görüşmeler yapmaktı. Amiral Blankett'in politikası Kızıldeniz ağzını gemilerle güvence altına almaya dayanıyordu. Bu amaçla onun filosu Nisan 1799'da Perim'e ulaştı. Blankett aynı zamanda Moha ve Cidde'ye gitti. Süveyş'te her iki tarafa da (Mısır ve Arabistan sahilleri) nakliye işi yapan Fransız gemilerini topladı. Ancak bu sırada Napolyon çoktan Kızıldeniz'de kendisini göstermiş ve Blankett Kızıldeniz'de operasyonlarını yaparken Akka'ya geçmişti. Blankett yine de Kızıldeniz etrafında faaliyetlerini arttırdı ve Kuseyir'de General Belliard komutasındaki bir kaleyi bombardıman etti.⁴⁷

Murray, Perim Adası'nı boşalttıktan sonra Kızıldeniz'deki faaliyetlerini de bitirdi ve birliklerini Haziran ayında Bombay'a geri götürdü. Böylece Perim ve Aden için yürütülen operasyonlar son buldu. Murray'ın başarısızlığı Hindistan hükümeti için sürpriz değildi. Zor koşullarda ve birçok tartışma arasında yürütülen bu operasyon genel itibarıyla bir başarısızlıktı. Murray'ın başarısızlığının ardından Dundas, 1800 sonbaharında Mısır'a bir askeri operasyon daha düşündü. Bu sefer faaliyetler Akdeniz üzerinden yürütülecekti. Buna rağmen Kızıldeniz'de Perim ve Aden ele geçirilemese de Türklerle olan ittifak, çıkarları korumak için yeterliydi. Yine Afgan Emiri ve Kızıldeniz'de Arap liderler ile iyi ilişkiler İngiliz çıkarlarını korumaya yetiyordu.⁴⁸ İngiltere'nin Kızıldeniz'de Perim Adası gibi operasyonlarda başarısız olmasıyla düşman gemilerini ganimet için ele geçirme politikaları da başarısızlığa uğramıştı. Amiral Blankett, bu aşamada sadece iki Fransız gemisi ele geçirebilmişti.⁴⁹ Operasyonun başarısız olmasının bir nedeni de Murray ve Blankett arasındaki uyumsuzluktu. Murray, Perim'i ele geçirince buradan Mısır'daki Fransız birliklerine karşı askeri operasyonlar yapılması fikrindeydi. Ancak Blankett ise daha çok Kızıldeniz'deki Fransız varlığını, Mısır'ın bölgeyle olan ticaretini ve bağlantılarını keserek etkisiz hale getirmeyi planlıyordu. Bunun da limanlara ve yerel ticaret yapan gemilere saldırmakla elde edebileceği kanaatindeydi.⁵⁰

İngilizler, Fransa'nın yarattığı tehlikeden dolayı Perim'i ele geçirdiler. Daha sonra 1800 baharında Süveyş'i ele geçirdiler. Bu ele geçiriş El Arış

⁴⁷ Edward Ingram, "A Preview of the Great Game", s. 30-55.

⁴⁸ Edward Ingram, "Perim and Aden in 1799", s. 14-15.

⁴⁹ Edward Ingram, "A Preview of the Great Game in Asia – IV: British Agents in the near East in the War of the Second Coalition 1798-1801", *Middle Eastern Studies*, Vol. 10, No. 1, Taylor&Francis, 1974, s. 17.

⁵⁰ Edward Ingram, "The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt – IV: Occupation and Withdrawal 1801-1803", *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No. 2, Taylor&Francis, 1995, s. 324.

anlaşması ile oldu. Ardından Kızıldeniz'deki komutan John Blankett de Kızıldeniz'in elverişsizliğini gerekçe göstererek birliklerini geri çekti. Hâlbuki Süveyş'ten Kuseyir'e kadar, Fransızlara karşı operasyonlar yapılması gündemdeydi. Blankett'in ileri sürdüğü elverişsizlik ise Kızıldeniz'deki rüzgârlardı. Rüzgârlar İngiliz birliklerin faaliyetlerini sınırlıyordu.⁵¹ 1801'de Fransızların Mısır'dan gitmeleri üzerine ada tamamen boşaltıldı.⁵² Perim Adası tahliye edildikten sonra 1830'larda ada buharlı taşımacılıkla birlikte tekrar gündeme geldi.⁵³ Bundan sonra adanın tekrar ele geçirilmesi 1857'de oldu. İkinci işgal de yine Fransızların Mısır'da egemen olması endişesiyle ortaya çıkacaktı.⁵⁴

2. Süveyş Kanalı ve Perim Adası'nın Öne Çıkması

Süveyş Kanalı'nın yapımı gündeme gelince Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nin önemi de arttı. Başlangıçta kanalın yapımını engellemeye çalışan İngilizler bunda başarılı olamayınca Hindistan'a giden güzergâh üzerindeki stratejik noktaları ele geçirmeye başladı. Bu hem Fransızların güneye inerek nüfuz kurmalarını engelleyecek hem İngiliz gemilerinin ihtiyaç duyduğu istasyonların kurulmasını sağlayacak ve hem de İngiliz ticaretini güvence altına alacak çok yönlü bir politikaydı. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin bölgedeki zayıf ve belli bölgelerdeki tartışmalı hâkimiyeti, düşünülen politikanın hayata geçirilmesinde avantaj sağlayacaktı.

İngiltere kanalın yapılmasından son derece rahatsızdı. Bu yüzden Kızıldeniz'de Aden'i ve Perim'i ele geçirdi. Kanalın yapımı ile birlikte İngiliz siyaseti de yeni duruma karşı tedbir almak istiyordu. Bu konuda Lord Russell, Mısır üzerinden Doğu'ya yeni bir yol açılacak olursa bunun Marsilya'yı Liverpool'dan daha avantajlı bir noktaya getireceği endişesini taşımaktaydı. Yine Palmerston, savaş zamanlarında kanalın Fransız gemilerine kapanmayacağını ve Toulon'dan çıkan savaş gemilerinin Hint denizlerine ulaşabileceğini düşünüyordu.⁵⁵ Bu düşünceler İngilizleri Kızıldeniz'de stratejik hamleler yapmaya itti. Bu doğrultuda Napolyon Savaşları sırasında kısa süreli olarak ele geçirilen Perim'in tekrar alınması gündeme geldi.

⁵¹ Edward Ingram, *The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt – II the Mediterranean Campaign 1800-1801*, *Middle Eastern Studies*, Vol. 30, No. 4, Taylor&Francis, 1994, s. 701.

⁵² Edward Ingram, "A Preview of the Great Game", s. 55.

⁵³ J.B. Kelly, "Britain's Imperial Role in the Red Sea Area", s. 361.

⁵⁴ Edward Ingram, "A Preview of the Great Game", s. 55.

⁵⁵ K. Bell, "British Policy towards the Construction of the Suez Canal 1859-1865", *Transaction of the Royal Historical Society*, Fifth Series, Vol. 15, Royal Historical Society, 1965, s. 127-128.

İngiltere, Perim Adası'nın herhangi bir yabancı devletin eline geçmesinden korkuyordu. Bu yüzden ada 1857'de ele geçirildi. Ele geçirdikten sonra da Brown Bay'da bir kışla inşa edildi.⁵⁶ Burası Kızıldeniz'den geçen İngiliz ticareti için önemli bir konumdaydı. Babü'l Mendeb sahiline çok yakın bir yerde yer alıyordu. Aynı zamanda Kızıldeniz'in girişindeydi ve kimse tarafından ele geçirilmemişti. Ancak geçmişte 1799'da ve 1801'de iki defa ele geçirilmişti. Ada yaklaşık 7 mil kareydi ve 150 kişi yaşıyordu. Arap sahiline 1.5 mil kadardı ve Mısır tarafına sahilden 10-11 mil kadardı. Aden'den de 95 millik bir mesafedeydi. Adada küçük bir birlik vardı ve adanın en yüksek noktasında 1861'den itibaren bir fener yapılmıştı.⁵⁷ Perim Adası'nın alınmasından bir yıl sonra da Kamaran Adası alındı. Her ikisi de Arap yarımadasındaydı ve etki alanının dışında kaldığı için Osmanlı Devleti bir şey yapamamıştı.⁵⁸

İngilizler bölgede nüfuzlarını arttırmaya ve stratejik noktaları işgal etmeye başlayınca bu durum Fransa'yı da bir şeyler yapmaya itti. Fransa da kanalı kullanıyordu ve onun da Hindistan çevresinde toprakları vardı. Ayrıca bölgedeki ticarete de hatırı sayılır bir yere sahipti. Bölge ticaretinin tamamen İngilizlerin eline geçmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Bu yüzden Kızıldeniz'in çıkış noktası olan Şeyh Said, Fransa'nın dikkatini çeken yerlerden biri oldu. Fransa'nın özellikle göz diktiği yer, Yemen'in güneybatı burnunda bulunan ve Babü'l Mendeb boğazına hâkim, Şeyh Said denen stratejik bölgeydi. Fransa 1840'ta burayı kömür deposu yapmak için bir müddet işgal etti.⁵⁹

Şeyh Said Adası, Babü'l Mendeb'e çok yakındı. Şeyh Said diye adlandırılan alan yaklaşık 3.000 hektardı. Bölge denize yakındı ve dar bir kanal tarafından denizle bağlantısı vardı. Bölgenin geniş alanı yaklaşık 165.000 hektardı ve yıllar geçtikçe bölgenin değeri artmaya başlamıştı. Şeyh Said mıntıkası, Ekim 1868'de bir Marsilya firması tarafından satın alındı. Firma, M. Rabaud ve M. Bazin tarafından temsil ediliyordu. Bölgeyi Fransız firmasına satan ise Şeyh Ali Tabatt-Dourem'di. Satış fiyatı 50.000 franktı. 1870'de Fransız hükümeti bölgede transit taşımacılık için küçük bir kömür deposu inşa etti. Ayrıca kömür deposuyla bağlantılı birkaç bina yaptı. Askeri bir birlik bu aşamada bölgedeki varlığını devam ettirdi. Fakat bir süre sonra tüm bölge terkedildi. M. Rabaud, bölgeyi Fransız hükümetine satmak için bir

⁵⁶ A. Grohman, "Perim", s. 552.

⁵⁷ Rawson W. Rawson, "European Territorial Claims", s. 106; A. Grohman, "Perim", s. 552.

⁵⁸ Rawson W. Rawson, "European Territorial Claims on the Coasts of the Red Sea, and Its Southern Approaches, in 1885", *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*, Vol. 7 No. 2, Wiley, 1885, s. 101.

⁵⁹ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyanları*, s. 71.

takım girişimlerde bulundu. Bu arada Almanya ve Rusya ile de görüşmeler yürüttü. Ancak hiçbir hükümet bölgeyi satın almadı.⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin seneler sonra üzerinde hak iddia etmesi ve oraya asker göndermesi sonucu da Fransa, Şeyh Said'den tamamen ayrılmak zorunda kaldı (1871). Fransa, Şeyh Said ile bütün Kızıldeniz trafiğini kontrol altına almak düşüncesini taşıyordu.⁶¹ Ancak Fransa'nın bölgedeki gücünün azalması Osmanlı Devleti tarafından çabuk fark edildi. Bu yüzden Osmanlı Devleti Şeyh Said üzerinde kaybolan nüfuzunu tekrar kurmayı başardı.

Fransa'nın Şeyh Said üzerinde tasarruf sahibi olmak istemesinde İngilizlerin Aden ve Perim Adası üzerindeki nüfuzu etkin oldu. Kızıldeniz'in girişindeki ilk iskele olan Şeyh Said, Perim'e göre avantajlı bir noktadaydı. Bu yüzden Fransızlar tüccarları aracılığı ile Şeyh Said üzerinde söz sahibi olmak istediler. Hatta bunun için bölgedeki kabileler ile işbirliğine gittiler. Bölgedeki etkin kabilelerden birisi olan Hakem Kabilesi ve bu kabileden olan Ali Sabit'in, Şeyh Said'de bazı arazileri yabancılara sattığı söylentileri ortaya çıkınca, Osmanlı Devleti bölgeyi kontrolü altına aldı. Hatta Ali Sabit'in bu konuda sorgulandığı ve durumun aslını araştırmak için bölgeye gizlice memurlar gönderildiği oldu. Devam eden süreçte de Osmanlı Devleti Şeyh Said'de bir karakol inşa ederek bir miktar askerini buraya yerleştirdi. Böylece Şeyh Said üzerinde Fransızların tasarruf sahibi olmalarının önüne geçildi.⁶²

1896 yılında, Fransız hükümeti, Şeyh Said üzerinde tekrar hak iddiasında bulduysa da, Osmanlı askeri oraya iyice yerleştiğinden, bundan bir sonuç alamadı. Bu durum Fransız hükümetinde çekişmelere yol açmış ve Şeyh Said'in Osmanlılara bırakılmasıyla, Madagaskar ve Hindin yoluna bir set çekildiği; bunun da Fransız çıkarlarına ters düştüğü kanaati hâkim olmuştu. Üstelik 1912'de İtalya, Şeyh Said'i bombardıman ettiği sırada bile, Fransa Şeyh Said'in Türklere değil, kendilerine ait olduğunu öne sürmüştür. Bu iddia da 1868 yılında Şeyh Said'e gelip yerleşen M. Bazin ve M. Rabaud adlarındaki iki Marsilyalının oraya yerleşmelerine ve satın aldıkları toprakları gitgide genişletmiş olmalarına dayanıyordu.⁶³

Şeyh Said'in stratejik önemi, Fransız-İngiliz rekabetine de sebep olmuştur. Fransa, Perim Adası'nı elinde tutan İngilizlere karşı Şeyh Said Limanı'nı tahkim ve teçhiz ederek, İngiliz kuvvetini bu stratejik noktada kırmak istemiştir. Şeyh Said'in rakım bakımından Perim'den 200 metre daha yüksek oluşu da (Perim'in rakımı yaklaşık 70 m.) Fransızlara bu şans

⁶⁰ Rawson W. Rawson, *European Territorial Claims*, s. 116-117.

⁶¹ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyanları*, s. 71.

⁶² HR.SYS. 105/4; 105/7.

⁶³ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyanları*, s. 72.

tanıldığı halde, Osmanlılar Fransızlara bu fırsatı vermemişlerdir. Buna rağmen Fransızlar, Şeyh Said üzerindeki emellerini her fırsatta ortaya koymuşlar ve Kızıldeniz'in kapısı durumunda olan bu stratejik noktayı ele geçirmeye çalışmışlardır.⁶⁴

Mehmed Ali Paşa'nın Avrupa güçleri tarafından Arabistan'daki emellerinden zorla vazgeçirilmesinin ardından bölgede Osmanlı Devleti'nin otoritesi tekrar görüldü. Mehmed Ali'nin terk edişinden yedi yıl sonra Osmanlı Devleti Hudeyde ve Kamaran Adaları çevresine yerleşti. 1871'de Asir kabilelerine karşı yürüttükleri faaliyetlerle başarılı bir şekilde onların etkisini kırdı. 1891'e kadar bölgede otorite tesis edildi. Yemen'de yaklaşık kırk yıl boyunca çeşitli ve ciddi isyanlarla karşı karşıya kalınsa da 1911'de İmam Yahya ile yapılan anlaşmayla kesin bir sonuca varıldı. Bu durum 1919'da terk edişe kadar sürdü. Osmanlı Devleti bu sürede Kızıldeniz doğusunda Akabe'den Şeyh Said'e kadar olan alana hükmetti. Ancak Asir'de otorite Seyyid Muhammed El İdrisi'den alınamadı ve bölge onun elinde kaldı.⁶⁵

3. Osmanlı Devleti'nin Perim'deki Varlığı

Osmanlı Devleti Perim'e büyük bir önem atfediyordu. Ada hem Kızıldeniz'in girişindeydi hem de Yemen'in savunması açısından büyük bir anlam ifade ediyordu. Ada aynı zamanda İngilizlerin bölgede artan nüfuzuna karşı bir tedbir olarak Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirebilecek noktadaydı. Her ne kadar daha önce İngilizler ada üzerinde tasarruf sahibi olsalar da hukuken adanın Yemen Vilayeti üzerinden Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu kabul ediliyordu. Bu yüzden İngilizlere karşı Osmanlı Devleti ada üzerindeki nüfuzunu hem korumaya çalıştı hem de gönderdiği kaymakamlar ile bölgedeki varlığını göstermek için yoğun bir gayret sarf etti.

Osmanlı Devleti, 1860'larda Babü'l Mendeb'e kadar Kızıldeniz'in her iki yakasında hak iddia ediyordu. 1864'te Musavva Kaymakamı bulunan Pertev Efendi'nin gayretleri ile Babü'l Mendeb'in karşısındaki Perim Adası hizasına kadar olan yerlerin aşiretleri şeklen kontrol altına alınmıştı; ancak bir kısımdan vergi alınmıyordu.⁶⁶ Bu dönemde Hudeyde, Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz girişini ve hatta Afrika sahillerindeki Zeyla'ya kadar olan bölgeyi yönettiği bir noktaydı. Afrika sahilleri Mısır Hidivi İsmail Paşa eliyle idare olunurken Kızıldeniz girişi ise Yemen Vilayeti tasarrufundaydı.⁶⁷

⁶⁴ İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyancıları*, s. 72.

⁶⁵ John Baldry, "Naval Operations against Turkish Yemen 1914-1919, *Arabica*, T. 25, Fasc. 2, Brill, 1978, s. 148.

⁶⁶ Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 149.

⁶⁷ Ahmed Lütfi Paşa, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. XV., Yay. Haz. Münir Aktepe, TTK Basımevi, Ankara, 2013, s. 55.

Kızıldeniz'in girişi siyasi, askeri ve ticari nedenlerle olduğu kadar Mekke ve Medine'nin taşıdığı önem bakımından da özel bir yere sahipti. Bu yüzden Osmanlı Devleti, birçok yönden bölgenin durumunu yakından takip etme ihtiyacı hissediyordu. Çok sayıda insanın farklı nedenlerle Kızıldeniz ve Aden Körfezi etrafında bulunmaları sağlık tedbirlerini ön plana çıkarıyordu.

1866'da kolera hastalığının Hindistan'dan gelen gemiler ve hacılar tarafından Hicaz'a getirildiği ve hacılar vasıtasıyla gittikleri yerlere taşındığı, İstanbul Sıhhiye Konferansı'na tespit edilmiştir. Bunun üzerine 1867'de bir komisyon kurulmuş ve komisyon, karantina sahası tespiti için Lit, Kurfuda, Luheyya, Hudeyde, Moha, Kamaran Adası, Şeyh Said Adası, Şeyh Malou Adası, Perim Adası, Obuk Adası gibi yerleri ziyaret etmiştir. İncelemeler sonucunda Kamaran Adası, Şeyh Said Adası ve Perim Adası en uygun yerler olarak görülmüş ve karantina alanı 1882'de Kamaran Adası'nda açılmıştır.⁶⁸

Adadaki Osmanlı varlığının devam etmesi ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak yönüyle Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonunda bir takım girişimlerde bulundu. Bunlardan biri de adada değirmen inşa edilmesiydi. 26 Mart 1887'de Yemen Vilayet İdare Meclisi'nde görüşülen ve karara bağlanan hususlar Perim Kaymakamı'na bildirildi. Bildirilen açıklamada Osmanlı askerlerinin yararlanması için 200 riyal ile bir değirmen inşa edilmesi, 2 Şubat 1886 tarihli ve 190 numaralı tahriratta belirtilmiştir. Ancak adaya çıkacak askerin ihtiyacı için bu değirmenin çıkaracağı mahsulatın yetmeyeceği ve bir değirmenin ihtiyacı karşılayamayacağı ifade edilmektedir. Bu yüzden belediye gelirlerinden bir miktar akçe ilavesiyle iki adet değirmen inşa edilmesi ve adı geçen değirmenler asker olmadığı zamanlarda atıl kalacağından belediyenin değirmenlerden istifade etmesi istenmektedir. Belediyenin de istifadeden mahrum kaldığı zamanlarda çıkacak mahsulatın ahali veya tüccar marifetiyle başka yerlere götürülüp götürülemeyeceğinin araştırılması ve buna göre faaliyette bulunulması istenmiştir.⁶⁹ Değirmen inşası ile hem halkın ihtiyaçlarının hem de Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzunun ön planda tutulduğu görülmüyordu. Osmanlı Devleti sadece askeri ihtiyaçlar değil aynı zamanda adadaki eğitim kurumları ile de yakından ilgileniyordu.

29 Mart 1886'da Yemen'den Perim Kaymakamlığı'na bildirilen haberde, eldeki kaynakların yeniden yaptırılan Mekteb-i İbtidaiye'nin iki katının masrafına yetmeyeceğinden, adı geçen mektebin ahalinin yardımı ile yapıldığı bildirilmektedir. Bu yüzden elde edilecek gelirin belediyeye terk edilmesi ve 38 adet kitap gibi diğer ihtiyaçlar için bir kıta pusula tanzim edilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁷⁰

⁶⁸ Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 54.

⁶⁹ ŞD 2530/14.

⁷⁰ ŞD 2530/14.

Adanın yönetimi Yemen Vilayeti üzerinden olduğundan bölgedeki gelişmelere vilayet birçok kez müdahale etmiştir. Adada asayişin devamı ve halk ile yöneticiler arasındaki çıkan sorunların Yemen'e intikal ettiği görülmektedir. Çıkan sorunların önemine göre de adadaki sıkıntılar çoğu zaman Dâhiliye Nezareti'ne vakit geçirilmeden bildirilmiştir. Bu konuda Dâhiliye Nezareti hem adada çıkan sorunları hem de adaya atanacak isimleri Memuriyet Komisyonu⁷¹ gibi birimlerinde dikkatlice incelemiştir.

Adada asayişin sekteye uğraması ve halktan gelen şikâyetlerle ilgili bir örnek 15 Mart 1887'de Perim Kaymakamı Osman Fehmi Efendi hakkındaki soruşturma olmuştur. Perim Kazası kaymakamı Osman Fehmi Efendi hakkındaki şikâyet üzere kaymakamın merkeze alınması ve tahkikat yapılması söz konusu olmuştur. Ancak adı geçen kazanın ehemmiyetinden dolayı yerine uygun birinin kaymakam olarak atanması gerekmiştir. Ancak mevcut adaylar arasından kaymakamlık için talep olmayınca Reda Kazası kaymakamı olan ve yerine birinin tayin edilmesi ile açıkta kalan ve gayet liyakatli Hasan Fehmi'nin Yemen Vilayeti Meclisi'nce Perim Kazasına atanması uygun görülmüştür. Bu durumun da tasdik edilmesinin yerinde olacağı tavsiye edilmiştir.⁷²

Yapılan incelemelerde Perim Kaymakamı Osman Fehmi Efendi'nin görevden alınmasına neden olan Haban Şeyhi Abdullah Hüseyin Salah'ın şikâyet evrakı⁷³ incelenmiştir. Aynı zamanda kaymakam Osman Fehmi Efendi, istifa dilekçesini Yemen Vilayeti'ne sunmuştur. Dilekçesinde "*Memuru bulunduğum Perim Kazası'nın havası beni rahatsız ettiğinden ve memleketimden gelen bir haberde aileme bakacak kimsem olmadığından lütfen adı geçen memuriyetten beni affediniz. 27 Şubat 1887*" şeklinde durumunu arz etmiş ve istifasını sunmuştur.⁷⁴ Yapılan soruşturmada⁷⁵ ise Osman Fehmi Efendi'nin Haban Şeyhi'ni neden tutukladığı, ayağına neden zincir vurduğu gibi sorular yöneltilmiştir. Kaymakam da savunmasını bu sorulara verdiği cevaplarla yapmıştır.⁷⁶

⁷¹ ŞD 2530/14.

⁷² ŞD 2530/14.

⁷³ ŞD 2530/14.

⁷⁴ ŞD 2530/14.

⁷⁵ Aslında mesele Perim kazasında merhum Hasan Abdullah ve Ali Salih Naci isimdeki şahısların tutuklanmasından çıkmıştır. Bunun üzerine adı geçen Hüseyin Abdullah Beni Eşval kabilesi üzerine adamlar göndermiş ve bir kişi zorla kaçırılmıştır. Böylece mesele aşiretler arası bir kavga haline gelmiştir. Meseleyi daha da büyütmemek ve can kayıplarının yaşanmasını engellemek üzere duruma müdahale edilmiştir. Ancak meselenin önu alınamamış bu yüzden Hüseyin Salah'ın ayaklanma ihtimaline karşı kaymakam bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında Hüseyin Salah'ın tutuklanması da olunca mesele bir şikâyet halini almış ve Şûra-yı Devlet'e intikal etmiştir.

⁷⁶ ŞD 2530/14.

Yemen Vilayeti İdare Meclisi, soruşturma kapsamında kazanın bütçesini gelir ve giderlerini incelemiştir. Yapılan incelemelerde bütçe harcamaları ayrıntıları ile gösterilerek kaymakamın hiçbir şekilde zimmetine para almadığı ve kazanın bütçesini uygunsuz sarf etmediğine dair azalarının hepsinin de onayladığı bildirilmiştir.⁷⁷ Aynı zamanda Osman Fehmi Efendi'nin zamanındaki muhasebe işlerinin teftiş edildiğini bildiren ve idare meclisince de tüm azalar tarafından tasdik edilen evrak (26 Mart 1887) hazırlanmıştır.

Şikâyet konusu ve kaymakam Osman Fehmi'nin ifadesi, Yemen Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne ulaşmıştır. Oradan da mevzu Şûra-yı Devlet'e gelmiştir. 30 Ocak 1888'de de yerine Reda Kaymakamlığı'ndan Hasan Fehmi'nin tayin edilmesine karar verilmiştir. Hasan Fehmi Efendi, Perim Kazası kaymakamlığına getirilse de hemen sonra Zeydiye Kazası Kaymakamlığı'na yer değişikliği sebebiyle tayin olunmuştur. Hem yeni bir kaymakam atanması ihtiyacı hem de Mustafa Osman Fehmi Efendi'nin tahkikatı Şûra-yı Devlet'e gönderilmiştir.⁷⁸

Adada yürütülen faaliyetler arasında bir kale inşası dahi vardır. Yapılacak kale ile adanın ticari ve askeri önemini arttırmak düşünülmüştür. Bu kapsamda 18 Mayıs 1887'de düşünülen tasarı, Rüşumat Emini Edip İbrahim Efendi tarafından saptanarak kaleme alınmış ve Şûra-yı Devlet'e bildirilmiştir. Babü'l Mendeb adlı mahal son derece kıymetli ve önemli bir yerde olduğu için kale inşası ve asker ikamesine teşebbüs edilmiştir. Bunun üzerine bazı tüccarlar Aden'den Babü'l Mendeb'e gelmeye başlamıştır. Ayrıca bir nefer memur yerleştirilince iki ay zarfında 3.030 kuruş kadar gümrük hasılatı elde edilmiştir. Bir de Yemen'in kuzeyinde Asir'in Vesim Limanı şimdiye kadar Arapların elinde kalmış ve kaçakçılık yapılan bir mahal olagelmıştır. Ancak Asir Mutasarrıfı Ömer Paşa burayı kontrole alarak bir nahiye teşkil etmiş ve bir miktar Osmanlı askeri yerleştirmiştir. Ancak gümrük memurları ve kolcular tayini gibi bazı ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlar da Yemen Vilayeti tarafından Rüşumat Emaneti'ne iletilmiştir. Bunun üzerine Babü'l Mendeb ve Vesim İskelesi'ne bir rüşumat idaresi ile 400 kuruş maaşla bir memur ve 150'şer kuruşla iki nefer kolcunun ve 180 kuruşla bir kantarcının tayini gerekli görülmüştür. Odun ve kömür ihtiyaçları ile kırtasiye ve kandil giderleri de hesaplanarak tüm masrafların Hicri 1304 maliyesine dâhil edilmesi Rüşumat Emaneti tarafından Şûra-yı Devlet'e havale olunmuştur.⁷⁹ 14 Haziran 1887'de Rüşumat Emaneti'nden gelen ve Şûra-yı Devlet'e havale olunan Babü'l Mendeb ve Vesim

⁷⁷ ŞD 2530/14.

⁷⁸ ŞD 2530/14.

⁷⁹ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

İskelesi'nin rüsumat idareleri ile gerekli miktarlarda görülen memur, kolcu ve kantarcı maaşlarının ve bir defaya mahsus olmak üzere Babü'l Mendeb idaresi için 500 kuruşun Hicri 1304 maliyesine dâhil edilmesine onay vermiştir.⁸⁰ Ardından Sadrazam (Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa) ve Serkatib-i Hazret-i Şehriyari tarafından istekler tasdik edilmiştir.⁸¹

Osmanlı Devleti, Perim Adası'nın önemine binaen burayı telgraf hattı ile Yemen'e bağlamak istemiştir. Bu bağlantı aynı zamanda devletin otoritesinin bölgeye doğrudan ulaşması bakımından da önem taşımaktadır. Ayrıca İngilizlerin bölgede her geçen gün artan gücüne karşı bölgenin daha dikkatli takip edilmesi de bir ihtiyaç haline gelmişti. Bu yüzden adada telgraf hatlarının yapımı yakından takip edildi. Çok geçmeden de telgraf hattının inşası için gerekli çalışmalar başladı.

20 Ağustos 1890'da Yemen Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne Yemen Valisi İsmail Hakkı Bey, gönderdiği haber ile Şeyh Said ve oradan deniz altından geçerek Perim Adası'na kadar uzatılan telgraf hattının tamamlandığını ve bunun hilafet makamının gayretleri ile meydana getirildiğini belirtiyordu.⁸² 14 Ekim 1890'da da Şûra-yı Devlet'te Telgraf ve Posta Nezareti'nden gönderilen tezkere okunmuştur. Tezkerede Perim Adası ile Yemen Vilayeti içinde kalan Şeyh Said arasında döşenen ve yenilenen kablolar ile burasının da doğrudan Yemen muhaberatına alındığı bildirilmektedir. Perim Adası ve Yemen'den yabancı ülkelere yapılacak telgraflar için 75 santim, Osmanlı Devleti'nin kendi içinde olursa 50 santim ve Hicaz ile Yemen arasında bu hat üzerinden muhaberat ile Sevakin'den Hicaz'a kadar olan mesafe için Cidde kablosu dâhil olduğu halde yine kelimedede 50 santim ücret alınması uygun görülmüştür. Bunun için gerekli merkezlere şimdiden haberler verilmesi istenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki ücretler gösterilirken telgrafların yurtdışından çekilmesi halinde ücretler tespit edilmediği için bunların da belirtilmesi ve neticenin Şûra-yı Devlet'e bildirilmesi istenmiştir.⁸³

Dâhiliye Nezareti'nin gönderdiği açıklama Perim Adası ile Şeyh Said arasında döşenen ve yenilenen telgraf hatları ile Osmanlı ülkesindeki ücretlerin gösterilip yurtdışından olacak telgraflar için ücretlerin hesaplanarak gösterilmesine dairdir. Buna karşılık 20 Kasım 1890'da Telgraf ve Posta Nazır'ından haber gönderilmiştir. Haberde Anadolu'daki telgraf merkezleri yabancı ülkeler arasındaki telgraflarda Osmanlı Devleti hissesine 75 santim ve Hicaz ile başka ülkeler arasında gerçekleşecek görüşmeler için

⁸⁰ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

⁸¹ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

⁸² Y.PRK.UM. 18/11.

⁸³ DH. MKT. 1777/38.

kelimesi Sevakin'nden Hicaz'a kadar olanlar için 50 santim alınmakta olmasına nazaran Perim Adası ile Yemen'den yapılacak dâhili görüşmeler buna esas tutulmuştur. Harici görüşmelerin de yabancı ülkelerle yapılan telgraf ücretleriyle aynı tutulacağı ifade edilmiştir.⁸⁴ Bu konuda da Dâhiliye Nezareti ve Telgraf ve Posta Nezareti arasında geçen görüşmeler 24 Kasım 1890'da Şûra-yı Devlet'e bildirilmiştir.⁸⁵

Şeyh Said ile Perim Adası arasında ve denizin altından uzatılan telgraf hattının tamamlanması⁸⁶ son derece önemliydi. Ancak hattın tamamlanmasının ardından bir takım sorunlar ortaya çıktı. Perim Kaymakamlığı'ndan Yemen Vilayeti'ne 3 Aralık 1890'da gönderilen haberde muhabereye başlanmasının ardından hattın tahrip edildiği vilayet başmüdürü tarafından haber verilmiştir. Ahalinin batıl itikatları olduğu ve bundan sonra da benzer hadiseler olursa bunun Yemen ile irtibatın kesilmesine neden olacağı belirtilmektedir. Perim'de görülen bu sıkıntı üzerine acil tedbirler alınması lüzumu, Posta ve Telgraf Nezareti tarafından üstünde durulmuştur. Benzer şekilde her türlü saldırının önlenmesi için tedbirler alınması ve alınan tedbirlerin de merkeze (Sadaret) bildirilmesi istenmiştir.⁸⁷

Açılan telgraf hattının ücretleri Meclis-i Vükela'da da 21 Aralık 1890'da görüşülmüştür. Bu görüşmede Osmanlı Devleti dışından gelecek telgrafların kelimeye 75 santim Osmanlı sınırları içinde olursa 50 santim ve yine Hicaz ile Yemen arasında bu tarık ile vuku bulacak muhaberat için Sevakin'den Hicaz'a kadar olan mesafe için Cidde kablosu ücreti dâhil olduğu halde yine kelimeye 50 santim alınması üzerinde durulmuştur. Görüşmeler sonrasında gelen bu teklif üzerinde karara varılmıştır.⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına aldığı Şeyh Said ile ilgili haberler 24 Kasım 1891'de tekrar gündeme geldi. Ortaya çıkan haberler ise adanın tekrar Fransa'nın eline geçeceğine dairdi. Berlin'de çıkan gazetelerde Osmanlı Devleti ile Fransa'nın gizlice anlaştığı ve Kızıldeniz'deki Perim Adası yakınındaki Şeyh Said adlı yerin Fransa hükümetine terk edileceği haberleri yer almıştır. Ayrıca haberde Fransızlara bu şekilde gösterilecek iyi muamelenin İngiltere'yi rahatsız edeceği üzerinde durulmuştur. Gazeteler Osmanlı Devleti'nin bu şekilde davranmasının ise İngiltere'nin Mısır Meselesi'ndeki tavrından kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁸⁹

⁸⁴ DH. MKT. 1777/38.

⁸⁵ DH. MKT. 1777/38.

⁸⁶ DH.MKT. 1767/74.

⁸⁷ DH.MKT. 1790/100.

⁸⁸ Y.PRK.UM. 74/50.

⁸⁹ Y.PRK.EŞA 14/101.

İngilizlerin Kızıldeniz'deki varlığı ve Mısır Meselesi'nde İngiliz hükümetinin takındığı tavır, Osmanlı Devleti ve Fransa'yı birbirine yaklaştırdı. Bu noktada 7 Nisan 1896 tarihinde Paris sefaretinden gelen mühim bilgiler İngilizlerin Kızıldeniz'de birtakım faaliyetlere girişecekleri üzerineydi. Devletin en üst kademesini harekete geçiren bu endişe, Fransa hükümetinin hissiyatına göre İngilizlerin Sevakin'e asker çıkarma niyeti idi. Bu durumun gerçekleşmesi halinde Mısır Meselesi'ne olumsuz etkilerinin olması ve Sevakin'e çıkan İngilizlerin Kızıldeniz'in karşı sahilindeki Arapları da kışkırtma ihtimali vardı. Bunun için Kızıldeniz'deki Osmanlı gemilerinden birinin Sevakin'e gitmesi üzerinde duruldu. Eğer bir Osmanlı gemisi Sevakin'de olursa İngilizlerin oraya asker çıkarmasına mahal kalmayacağı düşünülüyordu. İngilizlerin Sevakin'e asker çıkarma olasılığını bildiren ise Fransa Dışişleri Bakanı'ydı.

Bu mesele üzerine Fransa elçisi Mösyö Cambon da Hariciye Nezareti'ne gelerek Hicaz tarafından bir miktar askerin Sevakin'e gönderilmesini ihtar etmiştir. Ayrıca Fransız elçisinin bu görüşmesi gayet mahremane bir şekilde olmuştu ve hiçbir tarafa ve özellikle İngilizlere duyurulmamasına dikkat ediliyordu. Hicaz sahillerinden Sevakin'e karşı en münasip noktanın ise Cidde olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca mahalli kuvvetler yanında dört tabur askerin hazırlanması ve Cidde'ye gönderilmesinin yerinde olacağına karar verilmiştir. Ancak tüm bu hazırlıkların gayet gizli yürütülmesine dikkat edilmiştir. Seraskeriye'yle iletişim halinde olarak bu taburları nakil etmek ve Asir ile Kızıldeniz taraflarına karakol vazifesini gerçekleştirmek için gemiler gönderilmesi de lüzumlu görülmüştür. Bunun için Bahriye Nazırlığı, gizli bir şekilde Fransa elçisine ve Paris Elçiliği'ne de haber verilmesi istenmiştir.⁹⁰ Encümen-i Mahsus-ı Vükela'da görüşülen yukarıdaki hususlar 8 Nisan 1896'da padişaha sunulmuştur.⁹¹

Paris elçiliğinden Hariciye'ye gelen telgrafta, elçi İstanbul'da bir gün önce görüşülen ve elçiye bildirilen hususları Fransız Dışişleri Bakanı'na bildirmiştir. Bakan, Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirleri gayet makul görmüştür. Ancak herhangi bir adım atmadan önce, yine Fransa ile gizlice görüşülmesinin yerinde olacağını tavsiye etmiştir. Üstelik İngiltere hükümetinin hal ve hareketlerinin feci olduğunu belirtmiştir.⁹²

Bahriye Nazırı da konuyla ilgili görüşlerini ve Osmanlı donanmasının gücü hakkında bilgi vermiştir. Verdiği bilgide, Kızıldeniz'de Kilitbahir, Sinop ve Nimet vapurlarının olduğunu bildirmektedir. Bunların sağlam

⁹⁰ İ.MTZ(05) 34/1978.

⁹¹ İ.MTZ(05) 34/1978.

⁹² İ.MTZ(05) 34/1978.

gemiler olduğu ve Süveyş'te olan Kilitbahir'in Sevakin'e gönderilerek karakol vazifesini icra edeceğini bildirmektedir. Kızıldeniz'deki Osmanlı Devleti'nin varlığına hanel getirmemek için Pavna isimli bir başka geminin de Cidde'ye gönderileceğini ifade etmiştir. Ayrıca bölgeye gönderilecek dört tabur asker için vapurların hazır olduğunu bunların askerleri nereden alacaklarını ve top gibi levazım ile mühimmatının neden ibaret olduğunu bildirmesi için Seraskeriye'ye yazıldığı ve yapılan görüşmelere göre her an harekete geçilebileceğini bildirmiştir.⁹³

Perim Kazası'nın önemi üzerine devletin bölgeye gönderdiği kaymakamlar titizlikle seçiliyordu. Ancak adanın uzaklığı ve elverişsiz koşulları nedeniyle uygun isimler bulunmasında zaman zaman güçlükler meydana geliyordu. Bu noktada 6 Haziran 1896'da Perim Kazası'na kaymakam olarak atanacak İbrahim Ethem Efendi'nin künyesi incelenmiştir. Künyesinde Hicri 1254 senesinde (Miladi 1838) Üsküp'te dünyaya geldiği ve şu anda 59 yaşında olduğu ifade edilmektedir. Yine Kitabet bilgisi olduğu ve bir miktar Arapça ve Farsça bildiği belirtilmektedir.⁹⁴ Atamayla ilgili gerekçede ise Yemen Vilayeti'ne bağlı Perim Kazası'nda görev yapan Abdurrahman Efendi'nin vazifesini yerine getiremediği gerekçesi ile Mihail Kazası Kaymakamı olan İbrahim Ethem Efendi'nin bu göreve getirilmesine dair Yemen Vilayeti İdare Meclisi'nden 13 Nisan 1896'da bir istek olmuştur. Bunun üzerine Babıali Perim Kazası'nda mevcut kaymakam Abdurrahman Efendi'nin kalmasının mümkün olmadığı gerekçesi ile İbrahim Ethem Bey'in atanmasını uygun görmüştür.⁹⁵ 21 Haziran tarihinde de İbrahim Ethem Bey'in atanması Dâhiliye Nezareti tarafından uygun görülerek Sadarettten müsaade istenmiştir.⁹⁶ 4 Temmuz 1896'da iletilen teklif, Sadaret tarafından da onaylanmış ve makam-ı hilafete sunulmuş oradan da 5 Temmuz 1896'da da Serkatib-i Hazret-i Şehriyari tarafından imzalanmıştır.⁹⁷

Perim Adası'nda sık sık kaymakam değişikliği olmuştur. Kaymakam değişiklikleri ya şikâyetlerden dolayı görevden alma ya bölgeye giden isimlerin yetenekli olmaması ya da bölgede kalmak istememesinden ileri geliyordu. Bu noktada Perim'e kaymakam olarak atanacak Besim Behçet Efendi'nin ataması da titizlikle incelenerek yapılmıştır.

Perim Kazası'na ataması yapılacak olan Besim Behçet Efendi'nin 16 Eylül 1897'de hazırlanan tercüme-i halinde, kendisi Ustorumca naibi Arslan Efendi'nin oğlu olarak görülmektedir. 1866/1867'de Ergeri Sancağı'na bağlı

⁹³ İ.MTZ(05) 34/1978.

⁹⁴ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

⁹⁵ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

⁹⁶ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

⁹⁷ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

Pıravişte'de dünyaya gelmiştir. Fatih Mekteb-i İptidadiye ve Rüşdiyesinde eğitim görerek, daha sonra Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane'yi bitirmiştir. Türkçe, Fransızca, Rumca, Bulgarca ve Arnavutça okur ve yazar. 7 Eylül 1892'de Selanik Mekteb-i İdadisi'nde cebir muallimliği, 24 Eylül 1892'de Banya İdadisi'nde hendese, cebir ve hesap nazırı muallimliklerini yapmıştır. 7 Kasım 1892'de muavin-i saniliğe yükselmiştir. Verdiği dersler dışında hikmet-i tıbbiye muallimliği de yapmıştır. 3 Ocak 1893'te de adı geçen muallimlikler uhdesinde olarak muallim-i evvel olmuştur. 7 Eylül 1895'te Fransızca ve usul-i defteri muallimliği yapmaya başlamıştır. Ardından 500 kuruş maaşla Hama Mekteb-i İdadisi Müdürü olduğu belirtilmiştir.⁹⁸

Perim Kazası'nın devlet nezdindeki önemi, kazada kaymakam olan Mustafa Fehmi Efendi'nin yerine Hama Mekteb-i İdadisi Müdürü olan Behçet Efendi'nin ataması açıklanırken görülmektedir. Açıklanan ifadelerde Perim Kazası gibi yerler son derece önemli ve hususi mevkiiler olduğu için daha önceden buralara Araplardan kaymakam tayin edilmesi gibi kararlar alınmışken Mustafa Fehmi Efendi'nin böyle bir durumu olmadığı üzerinde durulur. Ancak ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı Mustafa Fehmi Efendi yine de atanmıştır. Perim Kazası için talep olmadığından dolayı Hama Mekteb-i İdadisi Müdürü olan Behçet Efendi'nin bir kaymakamlığa atanmak isteği ortaya çıkınca onun görevlendirilmesi tavsiye olunmuştur. Her ne kadar bu şekilde bir atama pek yapılmasa da Behçet Efendi'nin daha önce birçok görevde başarıyla bulunması üzerine böyle bir tavsiyede bulunulmuştur.⁹⁹ Bu ifadeler Osmanlı Devleti'nin adaya büyük bir önem atfettiğini ancak elindeki imkânların yeterli düzeyde olmadığını açıkça göstermektedir.

Besim Behçet Efendi'nin Perim Kazası'na kaymakam olarak atanması meselesi Babıali Daire-i Mülkiye Komisyonu'nda ele alınmıştır (4 Kasım 1897). Behçet Efendi'nin bu görev için uygun olduğu yine oranın havasına dair herhangi bir hastalığı bulunmadığı gerekçesi ile ataması kabul görmüştür. Aynı zamanda kendisinin tercüme-i halinin de gayet uygun olduğu üyeler tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁰ 15 Kasım 1897'de Hariciye Nazırı'nın Sadarete gönderdiği teklif burada kabul görmüş ve 4 Aralık 1897'de de makam-ı hilafete bildirilmiş ve burada da uygun olduğuna karar verilmiştir.¹⁰¹

XX. yüzyılın başına gelindiğinde adaya olan Osmanlı ilgisinin devam ettiği görülür. Hem bölgedeki asayişin sağlanması hem de Osmanlı otoritesinin devamı için telgraf hatlarının geliştirilmesi ve uzatılması

⁹⁸ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

⁹⁹ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

¹⁰⁰ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

¹⁰¹ İ.DH. 1335/47/1314.M/48.

üzerinde durulmuştur. Telgraf hattının uzatılması için 30 Ocak 1902 tarihli ve 4.092 numaralı tezkere Şûra-yı Devlet'e havale edilmiş ve maliye dairesinde okunmuştur. Buna göre Sana'dan Perim'e, Perim'den Aba'ya ve Aba'dan Taiz'e kadar olan telgraf hattının uzatılması için satın alınacak malzemelerin yeni hat tertibinden karşılanmasını talep eden Telgraf ve Posta Nezareti'nin talebi uygun görülmüş ve azalarca da tasdik edilmiştir.¹⁰² Yine 9 Şubat 1902'de Dâhiliye Nezaret'nden Şûra-yı Devlet'e havale olunan tezkere üzerine Maliye dairesinden tanzim olunan mazbatada Sana'dan Perim'e, Perim'den Aba'ya ve Aba'dan Taiz'e kadar uzatılan telgraf hattı için satın alınacak tel, izolatör¹⁰³ gibi araçların bedeli olan 23.196 frankın yeni hat tertibinden sarf edilmesi sorulmuştur.¹⁰⁴ Sadrazam da bu meseleyi hilafet makamına iletmiş ve makam da 5 Mart 1902'de gerektiği gibi yapılmasını beyan etmiştir.¹⁰⁵

Perim'de yaşanan gelişmeler de süratle İstanbul'a aktarılmıştır. Özellikle Perim'de meydana gelen ayaklanma girişimleri adanın stratejik öneminden dolayı dikkat çekmiştir. Bu kapsamda 17 Mayıs 1902'de Taiz Mutasarrıfı Alaaddin tarafından Yıldız Sarayı Baş Kitabet Dairesi'ne bölgenin son durumu bildirilmiştir. Mutasarrıf, Perim'de çıkan ihtilal ve bölgenin durumu ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bölgede çıkan isyanın adaya yayıldığı, isyancıların adadaki memur ve askerleri sardığı bildirilmiştir. Hatta isyan Taiz taraflarına kadar ulaşmıştır. Bölgedeki iletişimin kesildiği, Taiz ile Moha arasındaki yol ve telgraf hattının bazen bozulduğu bazen tamir edildiği söylenmektedir. Ancak İstanbul, Hudeyde ve Sana ile muhaberenin devam etmekte olduğu, isyan çok şiddetli olduğu için Taiz ile Moha arasındaki iletişimin de her an kesilebileceğini belki de gönderilen bu haberlerin son haber olacağını belirtmektedir. Ortaya çıkan karışıklığın İngilizleri de son derece rahatsız ettiği dikkat çekmiştir. Bu nedenle liva hududuna doğru sevk için çok sayıda deve topladıkları belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nin ciddi bir gayret göstermesine rağmen bölgedeki kuvvetlerinin zor durumda oldukları belirtilmektedir. Mutasarrıf Alaaddin, eşkıyanın her taraftan üç-dört günlük bir mesafeye kadar yaklaştığını bildirmektedir. Gelecek olan yardımcı kuvvetlerin Moha üzerinden Taiz'e sevk edilmesini ve livaya bir alay kadar kuvvetin gelmesini zaruri görmektedir. Sana ile iletişimin çok güç olmasından durumun Hudeyde kumandanına bildirilmesini istihham etmiştir.¹⁰⁶

¹⁰² İ.PT 14/25.

¹⁰³ Enerji nakil hatlarını, şalt sahaları ve dağıtım merkezlerinde baraları, tespit edildikleri yerden yalıtın ve taşıyan elemanlara izolatör denir.

¹⁰⁴ İ.PT 14/25.

¹⁰⁵ İ.PT 14/25.

¹⁰⁶ Y.PRK.UM. 18/11.

Perim Adası'nın yönetimi her geçen gün zorlaşmaya başladı. Adada zaman zaman çıkan huzursuzluklar bölgeye giden kaymakamların da çalışmalarını oldukça güçleştirdi. Aynı zamanda adanın İstanbul'dan uzak olması gibi nedenlerle bölge çok fazla tercih edilen bir yer olmadı. Tercih edilmediği gibi bölgede çalışan kaymakamlar da göreve başlamalarının ardından kısa süre sonra görevden ayrılmayı talep edebiliyorlardı. Bu kapsamda 12 Temmuz 1902'de Perim Kaymakamı Hüsnü Efendi'nin memuriyetten ayrılma isteği uygun görülmüş ve bu konudaki padişah iradesi de kendisine takdim edilmiştir.¹⁰⁷

Adada olan biten gelişmeler sürekli takip edilmiştir. 25 Temmuz 1904'de Posta ve Telgraf Nezareti, Eastern Telgraf Şirketi'nin İstanbul acenteliğinden gelen bir tahriratla ilgili haber vermiştir. Tahrirat 8 Haziran 1904'te gelmiştir. Buna göre 4 Şubat 1904 tarihinde Perim ile Şeyh Said arasındaki telgraf hattının kırılmasından 10 gün sonra (14 Şubat 1904) adı geçen şirketin bir gemisi aracılığı ile tamir ettirilmiştir. Tamir masrafı 480 İngiliz lirası ve 9 şilin 5 peni tutmuştur. Hesap işlemi şirketin hesap pusulasında da yer alarak yetkililere gösterilmiştir. Her bir İngiliz lirası 25 franka denk geldiği için frank hesabıyla bu masraf 12.011 frank 30 santime tekabül etmektedir. Bunun bedeli olan 52.053 kuruş 38 para, 1904 bütçesinin hat tamiri kısmından ödenmesi mümkün olacağı için paranın buradan ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bununla ilgili bütün azâlar da durumu uygun görmüşlerdir.¹⁰⁸ Konuyla ilgili 20 Ağustos 1904'te Posta ve Telgraf Nezareti, Dâhiliyeye bilgi vermiştir.¹⁰⁹ 30 Ağustos 1904'te de Dâhiliye durumu Sadarete iletmış ve gelen tezkere incelenmek üzere Şûra-yı Devlet'e gönderilmiştir.¹¹⁰ Perim ile Şeyh Said arasında bozulan hattın tamiri için Sadaret'ten gelen tezkere ise 3 Eylül 1904'te Şûra-yı Devlet'te görüşülmüştür.¹¹¹

Yemen'de ve Perim Adası'nda elindeki imkânlar ile otoritesini muhafaza etmeye çalışan Osmanlı Devleti, bu konuda yoğun gayret gösterse de İngiltere'nin artan nüfuzunun önüne geçmeyi başaramamıştır. Osmanlı Devleti ile bir çatışmaya girmeden adadaki nüfuzunu arttıran İngilizler, zamanla adanın sahipleri olmuştur. Yemen'in iki stratejik bölgesini eline geçiren İngiltere, Aden yoluyla kuzeye doğru etki alanını genişletmiş, Perim Adası'ndaki hâkimiyetiyle de, Kızıldeniz-Hint Okyanusu deniz trafiğini kontrol etmiştir. İngiltere ayrıca Perim Coal Company yönetimindeki kömür

¹⁰⁷ DH.MKT. 2600/39.

¹⁰⁸ ŞD 1147/15.

¹⁰⁹ ŞD 1147/15.

¹¹⁰ ŞD 1147/15.

¹¹¹ ŞD 1147/15.

işletmesine de sahipti ki, şirketin kömür stokları bazen 100.000 tona kadar varıyordu.¹¹² Perim'i önemli kılan buranın gemiler için kömür temin edilen bir yer olması kadar; adada Eastern Telegraph Company'nin bir istasyonunun bulunmasıydı.¹¹³ İngiltere adım adım Perim'e yerleşmişti. Ancak tam anlamıyla kontrol altına almaları I. Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan gelişmelerle oldu. Böylece Osmanlı görüntüsü altında devam eden yönetim, yerini doğrudan yönetime bıraktı. Perim'in elden çıkmakta olduğuyla ilgili ilk haberleri ise I. Dünya Savaşı başladıktan kısa süre sonra 19 Eylül 1914'te Addis Ababa Baş Şehbenderi Mazhar Bey bildiriyordu. İngilizlerin Perim Adası'nda bazı tedbirler aldıkları ve hazırlık yaptıklarını ifade ediyordu. Ayrıca Yemen sahillerindeki bazı kabileleri tahrike çalıştırdıkları Cibuti'den o taraflara kaçak silah sevk ettiklerini bildiriyordu.¹¹⁴ Çok geçmeden de savaş sırasında Perim Adası Yemen'le birlikte Osmanlı yönetiminden kopacaktı.

Sonuç

Perim Adası tarihi süreç içinde önemini devamlı olarak korumuştur. Adaya Avrupalı bir güç olarak ilk defa Portekizliler gelmiştir. Ancak Portekizliler önce Memlük sonra da Osmanlı savunması karşısında tutunamayıp Perim de dâhil olmak üzere Kızıldeniz'den çekilmek zorunda kalmışlardır. Portekizlilerin ardından bölge Yemen üzerinden Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir. Ada zaman zaman Osmanlı'dan kopmuş veya gevşek bir bağla bağlanmış olsa da işgale uğramamıştır. Napolyon'un Mısır'da yarattığı tehdit üzerine ada İngilizlerin eline geçmiştir. İngilizler kısa süre sonra adadan ayrılmıştır. 1857'de ise tekrar adaya yerleşmişlerdir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti Yemen üzerindeki hâkimiyetini tekrar kuvvetlendirmek için uğraşmıştır. Bu uğraş hem Şeyh Said gibi noktalara yerleşen Fransızlara hem de Aden'e yerleşen ve Perim üzerinde de söz sahibi olan İngilizlere karşı olmuştur. Osmanlı Devleti Fransızlara karşı etkili olsa da İngilizler, Güney Yemen'de varlıklarını korumaya devam etmişlerdir. Aslında Yemen'deki mücadeleler İngilizlere bir tehdit oluşturmamış Osmanlılar daha çok bölgenin kuzeyinde faaliyet yürütmüşlerdir.

XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti adaya büyük bir önem atfetse de asıl etkin politikalar yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Osmanlı Devleti Süveyş Kanalı'nın yapımı ile birlikte Kızıldeniz sahillerinin değerinin arttığını görünce, elindeki toprakları muhafaza etmek için uğraşmıştır. Bu noktada Kızıldeniz girişinde yer alan Perim, devletin titizlikle nüfuzunu

¹¹² İhsan Süreyya Sırma, *Yemen İsyancıları*, s. 76.

¹¹³ A. Grohman, "Perim", s. 552.

¹¹⁴ Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, s. 171.

yerleştirmeye çalıştığı bir nokta olmuştur. Ancak eldeki imkânsızlıklar ve istikrarlı bir politikanın devam ettirilememesi bu bölgelerin büyük bir kısmında yönetim zafiyetleri doğurmuştur. Ortaya çıkan bu zafiyet, Kızıldeniz'in Afrika sahillerinde Mısır kuvvetleri ile giderilmeye çalışılsa da Perim, Aden ve Arabistan'ın güney bölgelerinde XIX. yüzyıl boyunca tam anlamıyla sağlanamamıştır. İngilizler de Osmanlı Devleti'nin yönetiminin hiçbir belirtisinin bulunmadığını iddia ettikleri Perim Adası'nı da bu yönetim zafiyetinden faydalanarak ellerine geçirmişlerdir.

Perim Adası üzerindeki hâkimiyet mücadelesi takip edilirken dikkat çeken bir nokta da Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ile Aden Körfezi ve Kızıldeniz'deki toprak kayıpları arasındaki ilişkidir. Bölgenin kaybedilmesi ile Osmanlı Devleti'nin gerilemesi hızlanmıştır. Gerileme sadece Osmanlı Devleti ile ilişkili olmamıştır, bölgenin gerilemesi de yine bu el değiştirisi ile doğrudan bağlantılıdır. Uzun süre Batı'ya karşı üstün olan Doğu'nun gerilemesinde Ümid Burnu ile Avrupalıların Doğuluları en zayıf noktadan vurması son derece önemli olmuştur. Bölge ticaretini ele geçirmek için korsanlık da dâhil her girişimi devreye sokan Avrupalı güçler, bunu Osmanlı'ya karşı da kullanmışlardır. Osmanlı Devleti ise Arabistan'ın güneyi ve Aden gibi merkezler İngilizlerin eline geçerken yeni durumun farkına varamamış, ancak Süveyş Kanalı'ndan sonra muhtemel gelişmelere karşı daha uyanık bulunmuştur. Ancak bu sefer de devletin elindeki imkânlar yetersiz kalmıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti son döneminde türkülerine dahi konu olan takdire şayan bir tavırla bölgede başarılı bir direniş sergilemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Yemen ve Perim Adası gibi bölgelerde nüfuzunu koruma refleksi sadece stratejik toprakların muhafazası şeklinde kalmıştır. Perim Adası, Şeyh Said, Kamaran Adası, Moha, Hudeyde gibi çok hassas noktalardaki varlığı ticaretle desteklenememiştir. Bu da verilen uğraşın sonuçlarının çok sınırlı kalmasına neden olmuştur. Ticari bir güç oluşturma, sistemli ve çok yönlü bir politika gerektirdiği için bu mesele sadece Perim ve Yemen'de değil; tüm Osmanlı'da bir sorun olmuştur. Bu yüzden bölgenin İngilizlere ve diğer devletlere karşı savunulması sadece askeri unsurların üstüne yüklenmiştir. Bu nedenle zaman içinde okulların, idare binalarının yapımı ve telgraf hattı döşenmesi gibi faaliyetler bölge halkı ve Osmanlı genel siyaseti için dikkat çekici sonuçlar doğurmamıştır.

KAYNAKÇA**1. Osmanlı Arşivleri**

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 1767/7; 1777/38; 1790/100; 2600/39;

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) 105/4; 105/7;

İradeler Dahiliye (İ.DH.) 1335/47/1314.M/48;

İradeler Mısır İ.MTZ(05) 34/1978;

İradeler Posta ve Telgraf (İ.PT.) 14/25,

Şûra-yı Devlet (ŞD) 1147/15; 2530/14; 2562/2;

Yıldız Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA) 14/101;

Yıldız Umumi (Y.PRK.UM.) 18/11; 74/50.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Abir, M., "Relations between the Government of India and the Sharif of Mecca during the French Invasion of Egypt, 1798-1801", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. ½, Cambridge University Press, 1965, s. 33-42.

Ahmet Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. XV, Yay. Haz. Münir Aktepe, TTK Basımevi, Ankara, 1993.

Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

Baldry, John, "Anglo-Italian Rivalry in Yemen and Asir 1900-1934", *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 17 Issue ¼, Brill, 1977, s. 155-193.

Baldry, John, "British Naval Operations Against Turkish Yemen 1914-1919", *Arabica*, T. 25, Fasc. 2, Brill, 1978, s. 148-197.

Baldry, John, "The Yamani Island of Kamaran during the Napoleonic Wars", *Middle Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3, Taylor&Francis, 1980, s. 246-266.

Baştürk, Sadedtin, *Tarih-i Yemen ve San'a*, C. I-II, Tashan Kitap Yayınları, Ankara, 2013.

Bell, K. "British Policy towards the Construction of the Suez Canal 1859-1865", *Transaction of the Royal Historical Society*, Fifth Series, Vol. 15, Royal Historical Society, 1965, s. 121-143.

Brouwer, C.G., "Non-Western Shipping Movements in the Red Sea and Gulf of Aden during the 2nd and 3rd Decades of the 17th Century, According to the

- Records of the Dutch East India Company (Part 1)", *Die Welt des Islams*, New Series, Bd. 31, Nr. 2, Brill, 1991, s. 105-167.
- Grohmann, A., "Perim", *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, M.E.B., Eskişehir, 1997, s. 551-552.
- Güner, Selda, *Osmanlı Arabistanı'nda Kıyam ve Tenkil Vehhabi-Suudiler (1774-1819)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- Hogarth, D. G., "Wahabism and British Interests", *Journal of the British Institute of International Affairs*, Vol. 4, No. 2, Wiley, 1925, s. 70-81.
- Ingram, Edward, "A Preview of the Great Game in Asia: I: The British Occupation of Perim and Aden in 1799", *Middle Eastern Studies*, Vol. 9, No. 1, Taylor&Francis, 1973, s. 3-18.
- Ingram, Edward, "A Preview of the Great Game in Asia – IV: British Agents in the near East in the War of the Second Coalition 1798-1801", *Middle Eastern Studies*, Vol. 10, No. 1, Taylor&Francis, 1974, s. 15-35.
- Ingram, Edward, "From Trade to Empire in the Near East: I., The End of the Spectre of the Overland Trade 1775-1801", *Middle Eastern Studies*, Vol. 14, No. 1, Taylor&Francis, 1978, s. 3-21.
- Ingram, Edward, The Geopolitics of the First British Expedition ot Egypt – II the Mediterranean Campaign 1800-1801, *Middle Eastern Studies*, Vol. 30, No. 4, Taylor&Francis, 1994, s. 699-723.
- Ingram, Edward, "The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt – III: The Red Sea Campaign 1800-1801", *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No. 1, Taylor&Francis, 1995, s. 146-169.
- Ingram, Edward, "The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt – IV: Occupation and Withdrawal 1801-1803", *Middle Eastern Studies*, Vol. 31, No. 2, Taylor&Francis, 1995, s. 317-346.
- Ivanov, Nikolay, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*, TTK Basımevi, Ankara, 2013.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK Basımevi, 1999, Ankara.
- Kelly, J.B., "Britain's Imperial Role in the Red Sea Area", *Victorian Studies*, Vol. 6, No. 4, Indiana University Press, 1963, s. 361-364.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, TTK Basımevi, Ankara, 2013.
- Lafleur, Albert, "British Routes to India by Halford Lancaster Hoskins", *Economic Geography*, Vol. 5, No. 1, Clark University, 1929, s. 106-108.

- Lawson, Fred H., "International Regimes and Commercial Hegemony: Control of the Arabian Littoral 1800-1905", *International History Review*, Vol. 5, No. 1, Taylor&Francis, 1983, s. 84-112.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- Özbaran, Salih, *Umman'da Kapaşan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Pfaff, Richard H., "The Function of Arab Nationalism", *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 2, Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, 1970, s. 147-167.
- Rawson, W. Rawson, "European Territorial Claims on the Coasts of the Red Sea, and Its Southern Approaches, in 1885", *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*, Vol. 7 No. 2, Wiley, 1885, s. 93-119.
- Robbins, Robert R., "The Legal Status of Aden Colony and the Aden Protectorate", *The American Journal of International Law*, Vol. 33, No. 4, American Society of International Law, 1939, s. 700-715.
- Rose, J. Holland, "The Political Reactions of Bonapate's Expedition", *The English Historical Review*, Vol. 44, No. 173, Oxford University Press, 1929, s. 48-58.
- Sarıyıldız, Gülden, *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyamları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Soysal, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- Tandoğan, Muhammed, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, TTK Basımevi, Ankara, 2013.

